

JAN PIETRZYKOWSKI SDB

SALEZJANIE NA ZIEMIACH ZACHODNICH I PÓŁNOCNYCH (1945-2000)

SŁUŻBA KOŚCIOŁOM LOKALNYM A REALIZACJA WŁASNEGO POSŁANNICTWA

Zakony starszej generacji, a także nowożytne zgromadzenia zakonne posiadają swoje własne, określone regułami specyficzne cele i zadania. W zależności od potrzeb włączają one jednak swoje posłannictwo w nurt Kościoła powszechnego. Towarzystwo Salezjańskie, założone w Turynie w 1859 r. przez św. Jana Bosco (1815-1888), czyni podobnie. Ks. Bosco zdecydował się przyjąć pierwszą parafię w 1872 r. w Sampierdarena (obecnie dzielnica Genui), a więc dopiero w trzynastym roku istnienia Zgromadzenia. Brak zaangażowania salezjanów w duszpasterstwie parafialnym w XIX wieku wynikał z 10. artykułu konstytucji zakonnych, który przestrzegał: „parafii z zasady nie przyjmować”¹ Łatwiej Założyciel decydował się podejmować duszpasterstwo parafialne na terenach misyjnych w Ameryce Południowej. Salezjanie z pierwszej ekipy misyjnej (1875) już w 1876 r. przyjęli parafie w Argentynie (Buenos Aires i S. Nicolas do los Arrojos). Za życia ks. Bosco Towarzystwo prowadziło siedem parafii. Jednakże aż do 1958 r. ten rodzaj pracy współbraci władze Zgromadzenia traktowały jako coś wyjątkowego².

DR JAN PIETRZYKOWSKI SDB – dyrektor Archiwum Inspektorii Warszawskiej i Wyższego Seminarium Duchownego Towarzystwa Salezjańskiego w Łodzi, wykładowca historii Kościoła w Instytucie „Bobolanum” w Warszawie; adres do korespondencji: ul. Kawęczyńska 53, 03-775 Warszawa; e-mail: jan_pie@poczta.onet.pl.

¹ *Ustawy Towarzystwa św. Franciszka Salezego*. Warszawa 1925 s. 86; E. C e r a i a. *Annuali della Società Salesiana*. Vol. 1. Torino 1941 s. 155; G. L e m o y n e, A. A m a d e i, E. C e r i a. *Memorie biografiche di Don Giovanni Bosco*. Vol. 12. Torino 1931 s. 266, 276.

² W Aktach Rady Wyższej czy Kapituł Generalnych brak daty precyzującej charakter tymczasowy czy stały duszpasterstwa parafialnego. Analizując treści wyżej wymienionych dokumentów, można przyjąć rok 1958 jako pewną cezurę. Dopiero od 1972 r. można stwierdzić, że

Salezianie na ziemiach polskich szybko przekonali się, że będą mieć trudności z dostosowaniem się do 10. artykułu konstytucji. Dlatego też na Kapitułę inspektorialnej w 1922 r. postanowiono „przyjmować parafie tylko pod warunkiem, że współbracia będą mogli prowadzić życie wspólne”³ Pierwszy dom zakonny w Oświęcimiu (1898) dopiero od 1952 r. obsługuje parafię. Kolejne jednak zakłady szkolno-wychowawcze: w Daszawie (od 1904 r. – arch. lwowska) i Przemyślu (1907) uwzględniły już potrzeby Kościołów lokalnych. Uwarunkowane to było potrzebami miejscowej ludności oraz wymaganiami biskupa miejsca. Przełożeni zgadzali się przyjąć do budowy lub obsługi kościoła parafialny pod warunkiem, że istniały tam możliwości prowadzenia dzieła zgodnego z charyzmatem salezjańskim oraz znajdował się odpowiedni plac do gier i zabaw dla młodzieży.

Praktyka wykazała, że posłannictwo młodzieżowe prowadzone na terenie „własnej parafii” dawało większe poczucie stabilności dzieła. Do wybuchu drugiej wojny światowej salezianie w Polsce obsługiwali czternaście ośrodków duszpasterskich (Daszawa koło Stryja – 1904, Przemyśl – 1907, Kraków – 1918, Kielce – 1918, Różanystok – 1919, Łąd – 1921, Czerwińsk – 1923, Łódź – 1927, Płock – 1931, Warszawa – 1931, Dworzec – 1934, Lwów, dzielnica Górny Łyczaków – 1934, Rumia – 1937, Częstochowa – 1939). Jedenaście z nich było związanych z zakładami wychowawczymi (szkoły, niższe seminaria duchowne, sierocińce), a przy trzech kościołach parafialnych (Kraków, Łódź, Warszawa) prowadzono tylko oratoria dla młodzieży⁴ Często przełożony domu zakonnego pełnił równocześnie obowiązki proboszcza. W wielu przypadkach oddzielenie tych funkcji było wprost niemożliwe. Wypada nadmienić, że do 1939 r. podejmowanie duszpasterstwa ogólnego odbywało się zgodnie z wytycznymi centralnych władz Zgromadzenia.

---

parafia nie jest dodatkiem, lecz jednym z działów pracy salezjańskiej. Por. „Atti del Capitolo Superiore” 39:1958 nr 203 s. 44-47; *XVIII Kapitula Generalna*. Turyn 1958 s. 40-43; *Specjalna Kapitula Generalna XX Towarzystwa Salezjańskiego*. Cz. 2. Rzym 1972 s. 128-133; *Konstytucje i Regulaminy Towarzystwa św. Franciszka Salezego*. Łódź 1972 s. 169-171.

³ ASIW (Archiwum Salezjańskie Inspektorii Warszawskiej). Teczka: Protokoły Kapituł Inspektorialnych 20-23 II 1922 r.

⁴ Acta Hlondiana (AH) 1967 Cz. 2. T. 3 s. 16-18; J. P i e t r z y k o w s k i. *Obecność salezjanów inspektorii św. Stanisława Kostki na Ziemiach Odzyskanych w latach 1945-1952*. Kutno 1990 s. 118-119; S. Z i m n i a k. *Salesiani di don Bosco nella Małopolska (1892-1919)*. W: *Kościół na drogach historii. Księga jubileuszowa dedykowana Księdzu Profesorowi Doktorowi Tadeuszowi Śliwie*. Red. J. Wołczański. Lwów-Kraków 1999 s. 132. W latach 1932-1934 salezianie we Lwowie zbudowali kościół pw. Matki Boskiej Ostrobramskiej. Była to świątynia wotywna za odzyskanie przez Polskę niepodległości. Znajdowała się ona na terenie parafii św. Antoniego. Por. S. R o z n e r, W. Ż u r e k. *Salezianie we Lwowie w latach 1934-1945*. „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 1997 t. 68 s. 371-372, 282.

Podczas okupacji niemieckiej i sowieckiej salezjanie pracowali przy swoich, istniejących parafiach, angażowali się w tajnym duszpasterstwie na ziemiach wcielonych do Rzeszy oraz podejmowali obowiązki duszpasterskie, służąc pomocą księżom diecezjalnym⁵

Bezpośrednio po zakończeniu działań wojennych problem udziału salezjanów w duszpasterstwie parafialnym na Ziemiach Zachodnich i Północnych nie istniał, przynajmniej na szczeblu władz inspektorialnych. Z powodu utraty kilku domów zakonnych za wschodnią granicą przełożeni byli zainteresowani nowymi terenami Polski, ale chodziło im głównie o zorganizowanie tam salezjańskich zakładów szkolno-wychowawczych. Nawiązując do praktyki przedwojennej, przyjmowano parafie z zamiarem i możliwością tworzenia przy nich szkół dla chłopców, niższych seminariów czy domów dziecka. Inspektor z Krakowa, ks. Jan Ślósarczyk⁶, w czerwcu 1945 r. wysłał ks. Jana Duńca⁷ (pracował w Ostrzeszowie), aby zbadał sytuację w archidiecezji wrocławskiej. Podobnie postąpił przełożony z inspektorii północnej – ks. Wojciech Balawajder⁸. W maju i w czerwcu 1945 r. wysłał on ks. Jana Domino⁹ do Gdańska i okolic, a ks. Franciszka Kaźmierczaka¹⁰ na Pomorze Zachod-

---

⁵ ASIW. Teczka: Wspomnienia salezjanów o Domach z okresu 1939-1945 (W. Kalinowski, P. Krasek, K. Pietrzyk, M. Szczesny); S. W i l k. *Salezjanie. W: Życie religijne pod okupacją hitlerowską 1939-1945*. Red. Z. Zieliński. Warszawa 1982 s. 722-747; A. R a c h w a ł. *Salezjanie. W: Diecezja przemyska w latach 1939-1945*. T. 3: *Zakony*. Red. J. Barus, J. Musiał. Przemyśl 1990 s. 549; W. Ż u r e k. *Jeńcy na wolności. Salezjanie na terenach byłego ZSRR po drugiej wojnie światowej*. Kraków 1998.

⁶ Ks. Jan Ślósarczyk, ur. 13 III 1895 r. w Starej Wsi k. Oświęcimia, zm. 18 XII 1971 r. w Kopcu. Był przez 20 lat dyrektorem i przez 15 lat inspektorem w Krakowie. Por. *Nekrolog salezjanów polskich 1891-1976*. Kraków-Łódź 1976 s. 428.

⁷ Ks. Jan Duniec, ur. 25 VII 1907 r. w Przemęczanach (diec. kielecka), zm. 20 XI 1968 r. Nowicjat (now.) odbył w Kleczy Dolnej k. Wadowic (1923/1924), święcenia kapłańskie (kapł.) otrzymał 3 VI 1934 r. w Krakowie. Na Ziemiach Odzyskanych pracował w Twardogórze (1945-1954), Szklarach Górnych (1954-1957), Środzie Śląskiej (1957-1966), Świętem (1966-1968). ASIW. Teczka: Wspomnienia Pośmiertne A-J. Ks. Franciszek Cyroń. Wspomnienie pośmiertne o śp. księdzu Janie Duńcu.

⁸ Ks. Wojciech Balawajder, ur. 2 IV 1890 r. w Sieteszy k. Przeworska, zm. 11 II 1947 r. w Białogardzie. Święcenia kapł. przyjął 29 VI 1916 r. w Krakowie. W latach 1919-1923 pełnił obowiązki magistra nowicjatu w Kleczy Dolnej, był inspektorem prowincji północnej (1940-1947). Zginął w katastrofie samochodowej pod Białogardem. Por. A. Ś w i d a. *Inspektorzy polskich prowincji salezjańskich*. Cz. 2. Warszawa 1990 s. 76-92.

⁹ Ks. Jan Domino, ur. 14 VI 1907 r. w Babicach k. Rzeszowa, zm. 26 XI 1973 r. w Jaciążku. Pierwsze śluby zakonne złożył 29 VIII 1922 w Kleczy Dolnej, wyświęcony na kapłana 6 VII 1930 r. w Turynie. Por. *Nekrolog salezjanów polskich* s. 405.

¹⁰ Ks. Franciszek Kaźmierczak, ur. 9 VIII 1911 r. w Dusznikach k. Sieradza, zm. 5 X 1979 r. w Pile. Nowicjat odbył w Czerwińsku nad Wisłą w 1933/1934 r., święcenia kapł. przyjął 1 I VI 1944 r. w Krakowie. ASIW. Teczka personalna.

nie. Współbracia ci mieli zainteresować się większymi miastami, z których działalność salezjańska w przyszłości promieniowałaby na okolicę. Ks. Domino otrzymał 28 maja 1945 r. od władz diecezjalnych kościół rektoralny (poprotestancki) w Gdańsku-Oruni na terenie parafii św. Ignacego. Mimo wysiłków nie udało się salezjanom uzyskać w mieście pomieszczeń i pozwolenia władz państwowych na otwarcie szkoły rzemiosł czy internatu. Dlatego też współbracia zajęli się głównie duszpasterstwem i katechizacją. Początkowo przy kościele rektoralnym pracowało dwóch księży. Z upływem lat powiększał się skład domu zakonnego, który został kanonicznie erygowany 19 czerwca 1979 r. przez generała ks. Eviglio Viano. Abp Tadeusz Gocłowski 15 lipca 1994 r. utworzył parafię pod wezwaniem św. Jana Bosco¹¹

W 1946 r. salezjanie z inspektorii warszawskiej przejęli dwa katolickie obiekty na cele wychowawcze: pocysterski kościół i klasztor w Gościkowie Paradyżu (diec. gorzowska) i gmach „Caritasu” we Fromborku. Współbracia z tych ośrodków podjęli duszpasterstwo w okolicznych parafiach: Jordanowie, Kaławie, Lubrzy, Pogrodziu (Nowym Kościele) i Milejewie w okolicach Fromborka. W 1952 r., po oddaniu Paradyża na seminarium diecezjalne i zamknięciu Niższego Seminarium Duchownego Diecezji Warmińskiej we Fromborku przez władze państwowe, salezjanie pozostali na placówkach duszpasterskich (Kaławie, Lubrzy, Pogrodziu, Fromborku – 1948-1981)¹²

Salezjanie z inspektorii południowej przejęli 12 lipca 1945 r. parafię w Twardogórze (diec. wrocławska) oraz pozyskali dwa wolne budynki na cele szkolne. Do 1952 r. okresowo funkcjonowały w nich: gimnazjum krawieckie, gimnazjum ogólnokształcące i niższe seminarium duchowne. Z chwilą likwidacji szkolnictwa prywatnego salezjanie pozostali w Twardogórze w charakterze duszpasterzy parafialnych. Od początku księża dojeżdżali do okolicznych kościołów, przychodząc z pomocą katolickiej ludności. Dyrektor ks. Andrzej

¹¹ Inspektoria św. Jacka z siedzibą w Krakowie (krakowska, południowa); Inspektoria św. Stanisława Kostki z siedzibą w Łodzi (warszawska, północna). W 1986 r. inspektorat został przeniesiony z Łodzi do Warszawy po wybudowaniu nowego budynku. ASIW. Teczka: Protokoły Posiedzeń Rad Inspektorialnych. Wólka Pęcherska i Zielone 26-28 VI 1945; Teczka: Gdańsk. Inspektor do ks. J. Domino. Warszawa 16 V 1945; *Wykaz placówek i współbraci 1981-1982*. Kraków 1981 s. 69; J. K a w a l e c. *Sanktuarium Matki Bożej Wspomożenia Wiernych w Twardogórze*. Twardogóra 1995 s. 10; *Schematyzm Archidiecezji Gdańskiej*. Gdańsk 1996 s. 119.

¹² ADG (Archiwum Diecezji Gorzowskiej). Teczka: Jordanowo. Sprawozdania duszpasterskie za lata 1946-1952; Kronika parafii Kaława, Kronika parafii Lubrza; AKDW (Archiwum Kurii Diecezji Warmińskiej). Teczka: Frombork. Kwestionariusz za rok 1946; H. K a s z y c k i. *Salezjański zakład wychowawczy we Fromborku w latach 1946-1952*. Lublin 1993 (mps) s. 48-54.

Świda za zgodą inspektora ks. Ślósarczyka przyjął do obsługi kilka pobliskich parafii, tworząc Ośrodek Twardogórski, jakby dekanat salezjański¹³. Z perspektywą zorganizowania placówek szkolno-wychowawczych salezianie podjęli duszpasterstwo w zniszczonym Wrocławiu. Ks. Alojzy Łądwik¹⁴ z nominacji administratora apostolskiego ks. Karola Milika przejął kościół św. Antoniego z parafią św. Mikołaja. W opuszczonym klasztorze sióstr elżbietanek nowi użytkownicy uruchomili gimnazjum krawieckie (1946-1951), a po zlikwidowaniu szkoły w klasztorze funkcjonowała bursa dla chłopców (1951-1954)¹⁵. Proboszcz diecezjalny, ks. Antoni Lemparty, w porozumieniu z Kurią Wrocławską w lutym 1950 r. przekazał salezjanom parafię w Środzie Śląskiej. Nowy duszpasterz, ks. Stanisław Garecki¹⁶, bez zgody państwowych władz oświatowych otworzył Niższe Seminarium Duchowne (1950-1952), które szybko zostało zamknięte. Zlikwidowanie dzieł odpowiadających posłannictwu salezjańskiemu przyczyniło się do oddelegowania współbraci do pracy parafialnej¹⁷.

---

¹³ Przydzielenie salezjanom budynków w Twardogórze traktowano jako rekompensatę za stratę zakładu w Daszawie koło Stryja. Por. *Wykaz placówek i współbraci 1981 /1982*. Kraków 1981; A. Ś w i d a. *Inspektorzy polskich prowincji salezjańskich*. Cz. 4. Warszawa 1991 s. 26; W. Ż u r e k. *Salezjańskie szkolnictwo ponadpodstawowe w Polsce 1900-1963*. Lublin 1996 s. 348-357.

Ks. Andrzej Świda, ur. 23 III 1905 r. w Maleczu (woj. poleskie), zm. 19 II 1995 r. w Warszawie. Po studiach uniwersyteckich (chemia) w Poznaniu w 1928 r. wstąpił do now. w Czerwińsku, święcenia kapł. przyjął 24 VI 1937 r. w Krakowie. Na Ziemiach Odzyskanych był dyr. i prob. w Twardogórze (1947-1949) i Lubiniu Legnickim (1949-1953). W latach 1960-1965 pełnił obowiązki magistra now. w Kopcu, a następnie był przełożonym prowincji św. Stanisława Kostki (1965-1970). Od 1972 r. pracował w archiwum inspektorialnym w Łodzi i w Warszawie. ASIW. Teczka personalna.

¹⁴ Ks. Alojzy Łądwik, ur. 11 IX 1905 r. w Trzemeźnie k. Tarnowa, now. odbył w Kleczy Dolnej 1921/1922, święcenia kapł. przyjął w 1931 r. w Łodzi, zm. 11 XI 1981 r. w Pogrzebieniu. ASIW. Teczka: Zmarli Salezjanie.

¹⁵ Kościół św. Mikołaja leżał w gruzach. Por. A. Ś w i d a. *Szkolnictwo salezjańskie w Polsce (zarys)*. W: *75 lat działalności salezjanów w Polsce. Księga Pamiątkowa*. Red. R. Popowski, S. Wilk, M. Lewko. Łódź-Kraków 1974 s. 47; Ż u r e k. *Salezjańskie szkolnictwo ponadpodstawowe* s. 385.

¹⁶ Ks. Stanisław Garecki, ur. 21 XI 1907 r. w Zagnańsku k. Kielc, zm. 30 IV 1990 r. w Krakowie. Pierwsze śluby złożył 28 VII 1927 r. w Czerwińsku, wyświęcony na kapł. 20 VI 1937 r. w Przemyślu. W latach 1941-1945 przebywał w obozach konc. w Oświęcimiu i w Dachau. ASIW. Teczka: Zmarli Salezjanie; W. J a c e w i c z. *Męczeństwo salezjanów polskich w czasie okupacji hitlerowskiej 1939-1945*. W: *75 lat działalności salezjanów w Polsce* s. 238-239.

¹⁷ J. Ś l ó s a r c z y k. *Historia prowincji św. Jacka Towarzystwa Salezjańskiego w Polsce*. T. 7. Pogrzebień 1969 (mps) s. 686-697; J. K o w a l i k. *Polityka władz PRL wobec zakonów*. „Chrześcijanin w świecie” 1994 nr 1 (196) s. 149; A. D u d e k. *Państwo i Kościół w Polsce 1945-1970*. Kraków 1995 s. 108.

Inną przyczyną osiedlania się salezjanów na Ziemiach Zachodnich – poza poszukiwaniem obiektów na zakłady – były inicjatywy własne poszczególnych współbraci. Do pionierów należał ks. Bernard Zawada¹⁸, który w kwietniu 1945 r. zatrzymał się w parafii Lubowo, natomiast od 12 sierpnia tego roku pracował już w Czaplinku (Wolna Prałatura Pilska). Początkowo duszpasterz działał w porozumieniu z Kurią Poznańską, a 20 września 1945 r. otrzymał jurysdykcję od administratora apostolskiego w Gorzowie ks. Edmunda Nowickiego¹⁹

Wielu księży podczas okupacji przyzwyczało się do pracy parafialnej i życia indywidualnego. Niektórzy z nich po wojnie nie chcieli wracać do wspólnot zakonnych, lecz na własną rękę szukali sobie zatrudnienia. W 1946 r. ks. Witold Raducha²⁰ osiadł w Sępopolu (diec. warmińska) razem z przesiedleńcami z Wileńszczyzny, wśród których pracował w czasie wojny. Podobnie też bez zgody i wiedzy przełożonych ks. Waław Rybicki²¹ otrzymał w 1946 r. rozległą parafię Lipki Wielkie (diec. gorzowska). Natomiast ks. Józef Wróbel²² po powrocie z Wileńszczyzny otrzymał pozwolenie na pobyt poza Zgromadzeniem celem przejścia do diecezji. Wcześniej, podczas okupacji, spotkał się z systemem sowieckim, dlatego też nie widział możliwości ani potrzeby odbudowy szkolnictwa salezjańskiego w powojennej rzeczywistości. Namawiał inspektora, aby zrezygnował z tradycyjnych form działalności, a księży angażował do duszpasterstwa na Ziemiach Odzyskanych, ponieważ tam przyjeżdżają najlepsi ludzie ze wschodnich stron Polski. Przewidywał przejście w krótkim czasie przez państwo szkół zakonnych. W lutym 1946 r. ks. Wróbel znalazł placówkę

¹⁸ Ks. Bernard Zawada, ur. 20 VIII 1912 w Kole, zm. 16 IV 1966 r. w Poznaniu, now. odbył w Czerwińsku 1933/1934, święcenia kapł. w Krakowie 23 V 1943 r. W latach 1945-1966 był prob., a od 1949 r. dziekanem dek. wałeckiego. Por. P i e t r z y k o w s k i. *Obecność salezjanów inspektorii św. Stanisława Kostki na Ziemiach Odzyskanych* s. 140-141.

¹⁹ Por. Archiwum parafii Czaplinek. Teczka: Korespondencja. Ks. B. Zawada do inspektora ks. W. Balawajdra. Czaplinek 28 VIII 1945; Kronika Parafii Czaplinek; Ogłoszenia parafialne 1945-1947.

²⁰ Ks. Witold Raducha, ur. 19 III 1906 r. w Stocku k. Sokółki, zm. 17 VII 1961 r. w Giżycku. Now. odbył w Czerwińsku w 1925/1926 r., wyświęcony na kapł. 21 VI 1936 r. w Krakowie. W latach 1946-1961 pracował w Sępopolu. ASIW. Teczka personalna.

²¹ Ks. Waław Rybicki, ur. 10 IX 1909 r. w Łukowie, zm. 4 II 1990 r. w Łodzi. 15 VIII 1926 r. w Czerwińsku złożył pierwsze śluby zakonne, święcenia kapł. przyjął 21 VI 1936 r. w Krakowie. W latach 1946-1961 był prob. w Lipkach Wielkich. ASIW. Teczka personalna.

²² Ks. Józef Wróbel, ur. 23 VII 1909 r. w Brzezinach Nowych (radomskie), zm. 21 I 1993 r. w Miechowie. Now. odbył w Czerwińsku w 1927/1928, wyświęcony na kapł. 29 V 1938 r. w Krakowie. Na Ziemiach Zachodnich pracował w Pile (1946-1949) i w Sypniewie (1949-1961). Por. P i e t r z y k o w s k i. *Obecność salezjanów inspektorii św. Stanisława Kostki na Ziemiach Odzyskanych* s. 145-146.

Charzyno koło Kołobrzegu, ale z polecenia Kurii Gorzowskiej przeniósł się do Piły (12 III 1946), aby objąć kościół i parafię Świętej Rodziny. Ponadto objął opieką kościoły poewangelickie w Motylewie i Ługach Ujskich, kościół katolicki w Stobnie oraz założył kaplicę półpubliczną w Kotuniu. Od władz miejskich otrzymał kościół poewangelicki wraz z plebanią w Pile przy ul. Browarnej²³ W Dzierżysławiu na Śląsku Opolskim osiedlili się repatrianci z Daszawy, gdzie pracowali salezjanie (1904-1945). Sami wierni odnaleźli znajomego księdza Stanisława Grzesiaka²⁴ i zaprosili go w lipcu 1946 r. na duszpasterza parafii. Pracujący we Wrocławiu ks. A. Łądwik w kwietniu 1946 r. zgłosił administratorowi apostolskiemu ks. Milikowi gotowość zaopiekowania się zniszczonym neogotyckim kościołem pw. Serca Jezusowego. Salezjanin otrzymał nominację na proboszcza parafii i kuratora niemieckich sióstr eudystek Dobrego Pasterza, do których należał kościół i przylegające doń gmachy²⁵. Inspektorzy polscy, mimo pewnych wahań, zapewнили współbraciom, którzy samowolnie udali się na Ziemię Zachodnie, opiekę i wsparcie, posyłając im do pomocy księży, braci zakonnych i kleryków.

Początki polskiego duszpasterstwa na Ziemach Zachodnich i Północnych związane są głównie z działalnością organizacyjną prymasa Polski kard. Augusta Hlonda, który korzystając z nadzwyczajnych uprawnień papieskich, ustanowił 15 sierpnia 1945 r. pięciu administratorów apostolskich z uprawnieniami biskupów rezydencjalnych dla Gorzowa, Opola, Wrocławia oraz dla diecezji gdańskiej i warmińskiej²⁶. Na Ziemach Odzyskanych znajdowało się

---

²³ ASIW. Teczka: Sępapol. Ks. W. Raducha do inspektora ks. W. Balawajdra. Bartoszyce 12 VII 1946; Kronika parafii Sępapol; ASIP (Archiwum Salezjańskie Inspektorii Piłskiej). Teczka personalna ks. J. Wróbla. Inspektor do ks. Wróbla. Warszawa 17 VIII 1946; ASIW. Teczka: Wspomnienia salezjanów (mps). Ks. W. Rybicki s. 16; AKDG (Archiwum Kurii Diecezji Gorzowskiej). Teczka: Lipki Wielkie. Wizytacja dziekańska 20 IX 1949; Teczka: Piła. List Prezydium Obwodowej Rady Narodowej w Pile do Kurii. 21 V 1946 r.; Relacja ustna ks. J. Wróbla spisana na drodze wywiadu. Aleksandrów Kujawski 17 IX 1986 r.; Relacja ustna ks. W. Szulejko spisana na drodze wywiadu. Debrzno 4 XI 1987.

²⁴ Ks. Stanisław Grzesiak, ur. 23 II 1912 r. w Lasocinie pow. Opatów, zm. 15 III 1982 r. w Poznaniu. Now. odbył w Czerwińsku w 1934/1935 r., a praktykę pedagogiczną w Daszawie (1937-1939), święcenia kapł. przyjął 11 VI 1944 r. w Krakowie. Przez 20 lat był prob. w Dzierżysławiu. Por. ASIW. Teczka: Wspomnienia Pośmiertne A-J. Ks. Stanisław Błażkowski. Wspomnienie pośmiertne o ks. Stanisławie Grzesiaku.

²⁵ Por. A. Ś w i d a. *Towarzystwo salezjańskie. Rys historyczny*. Kraków 1984 s. 235-236.

²⁶ Na temat udzielonych kard. Hlondowi nadzwyczajnych pełnomocnictw (*facolta specialissime*) oraz słuszności decyzji prymasa pisali m.in.: J. P i e t r z a k. *Działalność kardynała Augusta Hlonda jako wysłannika papieskiego na Ziemach Odzyskanych w 1945 r.* „Nasza Przeszłość” 42:1974 s. 195-243; S. K o s i ń s k i. *Czy kardynał Hlond „nadużył” papieskich uprawnień.* „Chrześcijanin w świecie” 11:1979 nr 9 s. 19-35; Z. Z i e l i ń s k i. *Między rze-*

dużo obiektów sakralnych – wiele zniszczonych i zdewastowanych – rzymskokatolickich bądź protestanckich, w zależności od rejonu. Ludność napływowa, przeważnie wyznania katolickiego, wymagała opieki kapłańskiej. Największy problem stanowił brak odpowiedniej liczby polskich duchownych. Zagadnienie to przedstawiał prymas biskupom na Konferencji Episkopatu²⁷ Podczas konferencji wyższych przełożonych zakonnych, zebranych 5 grudnia 1945 r. na Jasnej Górze, zaapelował, aby zmobilizowali się do pracy duszpasterskiej na Ziemiach Odzyskanych: „W tym powinny mieć swój udział zakony, które w przyszłości o tyle będą miały widoki, o ile teraz wykażą się wysiłkiem [...] wielkie postannictwo zakonów, może największe w historii Polski”²⁸

Przełożony inspektorii południowej dysponował zbyt szczupłą liczbą zakonników, aby właściwie zagospodarować istniejące zakłady salezjańskie, dlatego też nie przejął się apelem prymasa. Ks. Ślósarczyk jako inspektor w 1946 r. nie przyjął żadnej parafii, ale akceptował inicjatywy współbraci, którzy obsługiwali Wrocław, Bukowice, Dzierżysław. Salezjanie z inspektorii północnej, mimo podjętej odbudowy placówek szkolno-wychowawczych, odpowiedzieli jednak na apel prymasa z 5 grudnia 1945 r. Inspektor, ks. W. Balawajder, oddelegował kilku księży do dyspozycji administratora apostolskiego w Gorzowie, prosząc, aby przydzielił im parafie blisko siebie. W 1946 r. współbracia objęli opieką duszpasterską następujące placówki: Banie, Dębno Lubuskie, Swobnicę, Widuchowę, Stare Czarnowo, Szczecin-Gumieńce. Warunki życia i pracy salezjanów były niezwykle trudne. Nie mogli oni szukać intratniejszych parafii, gdyż groziłoby to rozproszeniem współbraci, poszukiwaniem własnych korzyści, a nie służyłoby Kościołowi lokalnemu²⁹

---

czywistością a legendą (Na marginesie książki Franza Scholza pt. Zwischen Staatsrason und Evangelium. Kardinal Hlond und die Tragödie der ostdeutschen Diözesen. Frankfurt am M. 1988. „Więź” 1989 nr 6 s. 73-90; J. K r ę t o s z. Prymas Polski August Hlond – twórca polskiej organizacji kościelnej na Ziemiach Zachodnich i Północnych po II wojnie światowej. W: Książka Kardynał Dr August Hlond Prymas Polski. Działalność i Dzieła. Materiały Posesyjne. Katowice 1998 s. 63-77; S. W i l k. Il cardinale August Hlond organizzatore della vita ecclesiastica in Polonia. W: Il cardinale August J. Hlond Primate di Polonia (1881-1948). Red. S. Zimniak. Roma 1999 s. 75-86.

²⁷ Por. A. S i t e k. *Przejmowanie kościołów ewangelickich przez katolików na Śląsku Opolskim po II wojnie światowej*. Opole 1985; P. S z c z u d ł o w s k i. *Kościół katolicki wobec powojennej rzeczywistości w Gdańsku*. „Nasza Przyszłość” 84:1995 s. 257-301; Protokół z Konferencji Episkopatu Polski 3-4 X 1945 w Częstochowie: AH t. 6 cz. 22 s. 3-4: „[...] obciąża Biskupów odpowiedzialnością za dostateczną opiekę duszpasterską nad osiedloną ludnością” Protokół Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski. Gniezno 26-29 IV 1947. AH t. 6 cz. 22 s. 63.

²⁸ Szkic konferencji ogłoszonej na Jasnej Górze w Częstochowie do Wyższych Przełożonych Zakonów i Zgromadzeń Męskich. AH t. 3 cz. 3 s. 20.

²⁹ ASIW. Teczka: Wspomnienia salezjanów o pracy na Ziemiach Odzyskanych; Teczka:

Z powodu ogromnego zapotrzebowania na księży na nowych terenach o pomoc do salezjanów zwracali się poszczególni administratorzy apostołscy z Ziemi Odzyskanych. We wrześniu 1945 r. ks. E. Nowicki z Gorzowa prosił inspektora ks. W. Balawajdra o przysłanie kilkunastu kapłanów na Pomorze Zachodnie. Zebrana 22 października w Warszawie Rada Inspektorialna ustosunkowała się pozytywnie i obiecano skierować kilku księży do pracy w duszpasterstwie „misyjnym” Zapewniono ks. Nowickiego, że otrzyma pomoc od salezjanów, gdy współbracia wrócą do kraju z Zachodu i z Wileńszczyzny³⁰ Administrator apostołski nie zrażał się mało optymistycznymi odpowiedziami inspektora, lecz systematycznie przedstawiał kolejne propozycje, np. oddania Zgromadzeniu kilku parafii czy zatrudnienia księży w duszpasterstwie³¹. Podobne prośby napływały do Inspektoratu Towarzystwa Salezjańskiego w Łodzi z innych terenów. W 1957 r. bp Tomasz Wilczyński z Olsztyna dziękował ks. Stanisławowi Rokicie za udzielenie pozwolenia dla dwóch księży na pracę w diecezji warmińskiej. Wikariusz Generalny ks. Wojciech Zink w imieniu ordynariusza prosił w 1969 r. ks. A. Świdę o dwóch kapłanów, którzy w charakterze wikariuszy mieli pracować w Olsztynie i w Węgorzewie. Z powodu braków personalnych przełożony skierował tylko jednego – ks. Stanisława Halagierę³² Podczas spotkania 22 kwietnia 1947 r. w Kurii Wrocławskiej ks. K. Milika z inspektorem ks. J. Ślósarczykiem, wizytatorem ks. P. Tirone i ks. A. Łądwikiem administrator apostołski zaproponował salezjanom objęcie parafii św. Michała w stolicy diecezji. Mimo że kanclerz Kurii przewidywał trudności co do trwałości parafii zakonnej, inspektor oświadczył, że zniszczony kościół remontuje się ze składek wiernych a współbraciom chodzi o chwałę Bożą. Przełożony zastrzegł sobie tylko

---

Statystyki domów i współbraci 1946-1963; Relacja ustna ks. P. Kraska spisana na drodze wywiadu. Swobnica 6 III 1987; ASIW. Teczka: Dębno Lubuskie. Ks. A. Kołodziejczak do ks. W. Balawajdra. Dębno 2 IV 1946. Do wymienionych parafii można dodać Czaplinek, Piłę, Lipki Wielkie, Jordanowo, Kaławę, Lubrzę.

³⁰ ASIW. Teczka: Gorzów. Ks. E. Nowicki do inspektora ks. W. Balawajdra. Poznań 28 IX 1945; Ks. Balawajder do ks. Nowickiego. Łódź 12 I 1946; Teczka: Protokoły Posiedzeń Rad Inspektorialnych. Warszawa 22 X 1945, Wólka Pęcberska 24 XI 1945.

³¹ ASIW. Teczka: Protokoły Posiedzeń Rad Inspektorialnych. 28-30 V 1946, 14-15 VI 1946.

³² ASIW. Teczka: Olsztyn. Bp T. Wilczyński do ks. S. Rokity. Olsztyn 21 V 1957; Ks. W. Zink do ks. A. Świdę. Olsztyn 15 VII 1969.

Ks. Stanisław Halagiera, ur. 28 II 1913 r. w Brzeźnie k. Nieszawy, zm. 7 I 1984 r. w Poznaniu. Now. odbył w Czerwińsku 1931/1932, święcenia kapł. przyjął 18 XII 1938 r. w Rzymie. Był prob. i dziekanem w Pile (1951-1959) oraz wik. par. św. Józefa w Olsztynie (1969-1971). ASIW. Teczka: Wspomnienia. Ks. Władysław Kołyszko. Wspomnienie pośmiertne o śp. ks. Stanisławie Halagierze.

możliwość otwarcia w przyszłości dzieła młodzieżowego. Pozytywnie odpowiedział na apel ks. Milika i w 1949 r. przejął do obsługi duszpasterskiej cały dekanat lubiński, tworząc kolejny ośrodek salezjański na wzór twardogórskiego³³

Poza organizowaniem życia religijnego na pionierskich placówkach salezjańskich na prośbę władz diecezjalnych podejmowali się też obsługi parafii już zorganizowanych, które z różnych przyczyn zostały pozbawione księży. W kwietniu 1946 r. do Wielgowa koło Szczecina przyjechała ludność z Zubrzy koło Lwowa razem ze swoim duszpasterzem ks. kan. Mieczysławem Bryczkowskim. Po jego śmierci (14 II 1947 r.) wiernych obsługiwali chrystusowcy z Dąbia. Ponieważ ks. Paweł Krasek prosił o zmianę z rozległej parafii w Widuchowej, dlatego też 14 grudnia 1947 r. został przeniesiony do Wielgowa³⁴ Po wypadku motocyklowym zrzekł się parafii w Nowogrodku Pomorskim ks. Kazimierz Dymitrowicz, dziekan dekanatu myśliborskiego. Salezjanie objęli nową placówkę 3 września 1951 r. Jako pierwszy przybył tam ks. Czesław Madej ze zlikwidowanego Domu Dziecka w Supraślu³⁵ Sypniewo znalazło się w rękach salezjańskich 17 stycznia 1949 r. z powodu zmiany ks. J. Wróbla. Zmęczony i wyczerpany nerwowo duszpasterz z Piły poprosił o wiejską parafię. Oprócz czterech kościołów i kaplicy miał do obsługi sześć szkół, do których uczęszczało 370 dzieci³⁶ Ks. Jan Zieja pracujący w Słupsku został w czerwcu 1949 r. odwołany do Warszawy. Zorganizowany przez niego ośrodek duszpasterski pw. Świętej Rodziny i św. Judy Tadeusza objęli salezjanie 1 września tego roku. Proboszczem został ks. Franciszek Krajewski, a obowiązki prefektów pełnili ks. Jan Bieńkowski i ks. Mikołaj Kamiń-

³³ Por. S. Z i m n i a k. *Parafia św. Michała. 40 lat pracy we Wrocławiu*. „Biuletyn Salezjański. Nostra” 43: 1988 nr 288 s. 36; A. Ś w i d a. *Inspektorzy polskich prowincji salezjańskich*. Cz. I. Warszawa 1989 s. 120-122.

³⁴ Kronika parafii Wielgowo. ASIW. Teczka: Historia pierwszego dziesięciolecia.

Ks. Paweł Krasek, ur. 16 IX 1901 r. w Kornwacu na Górnym Śląsku, zm. 18 XII 1988 r. w Swobnicy k. Gryfina. Pierwsze śluby zakonne złożył 8 IX 1922 r. w Kleczy Dolnej, wyświęcony na kapł. 23 IV 1933 r. w Wilnie. Od 1946 r. do śmierci pracował na Ziemiach Odzyskanych: Widuchowa (1946-1947), Wielgowo k. Szczecina (1947-1949), Szczecin-Gumieńce (1949-1963), Swobnica (prob. 1963-1965, spowiednik od 1965). Por. P i e t r z y k o w s k i. *Obecność salezjanów inspektorii św. Stanisława Kostki na Ziemiach Odzyskanych* s. 143-144.

³⁵ Kronika parafii Nowogrodka Pomorski. Ogłoszenia parafialne 1951-1962.

Ks. Czesław Madej, ur. 1 VI 1909 r. w Krakowie, zm. 12 II 1970 r. w Łodzi. Pierwsze śluby zakonne złożył 23 XI 1929 r. w Czerwińsku, wyświęcony na kapł. 29 V 1938 r. w Krakowie. W latach 1951-1967 obsługiwiał par. Nowogrodka Pomorski. ASIW. Teczka personalna.

³⁶ ADK (Archiwum Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej). Teczka: Sypniewo. Dekret nominacyjny ks. J. Wróbla 17 I 1949 L.dz. 403/49; Sprawozdania duszpasterskie 1949-1972. W latach 1923-1946 prob. był ks. Alojzy Franciszek Buhs.

ski³⁷ W latach 1946-1950 kilku kolejnych duszpasterzy (oblat, ksiądz diecezjalny, jezuita) obsługiwało parafię w Główczych koło Słupska. Podczas aresztowania w grudniu 1949 r. ks. Stanisława Mirka SJ funkcjonariusze MO i UB zdewastowali kancelarię parafialną. Dopiero 22 marca 1950 r. przyjechał do Główczy pierwszy salezjanin, ks. Zygmunt Kęsy. Miał on do obsługi świątynię parafialną i trzy kościoły filialne (Cecenowo, Izbica, Stowiecin)³⁸. Z podobnych przyczyn jeszcze przed 1952 r. znaleźli się synowie ks. Bosco w Jonkowie koło Olsztyna (1947), Różańsku koło Dębna (1949) i Kobylnicy Słupskiej (1951). Na Dolnym Śląsku w 1950 r. przyjęli Międzybórz, Kuźnicę Cieszycką, Szczodród, Poniatowice, a rok później Sułów i Cieszków³⁹. Ponieważ augustianie z Lubinia Legnickiego nie wywiązali się z podjętych zobowiązań, dlatego też dekanat ten we wrześniu 1949 r. przekazano salezjanom⁴⁰. Z powodu braku księży stopniowo obsadzano kolejne parafie: Szklary, Chocianów, Pogorzelska, Miłoradzice, Zimną Wodę. Tylko w Radnej-Gwizdanowie pracował ksiądz diecezjalny. Proboszczem, dziekanem i organi-

---

³⁷ ADK. Teczka: Słupsk. Wizytacja pasterska z 1949 r.; ASIP. Teczka: Słupsk. Sprawozdanie dokonanych prac parafii św. Rodziny za czas od 1 IX 1949 do 15 XI 1952; Relacja ks. J. Bieńkowskiego spisana na drodze wywiadu. Płock 19 IV 1988.

Ks. Franciszek Krajewski, ur. 21 IX 1910 r. w Prócheńku k. Opoczna, zm. 12 II 1973 r. w Białogardzie. Now. odbył w Czerwińsku w 1931/1932 r., święcenia kapł. przyjął 20 IV 1941 r. w Wilnie. Na Ziemiach Zachodnich pracował w Szczecinie (1946-1947), Słupsku (1949-1952), Dębnie Lubuskim (1952-1959). ASIW. Teczka personalna.

Ks. Mikołaj Kamiński, ur. 29 XI 1911 r. w Łądku k. Konina, zm. 22 IX 1986 r. w Rumi. Now. odbył w Czerwińsku 1929/1930, wyświęcony na kapł. 24 VI 1941 r. w Krakowie. W latach 1957-1972 był prob. par. w Gutkowie, dziekanem dek. Olsztyn Północ oraz profesorem Warmińskiego Seminarium Duchownego „Hosianum” w Olsztynie. ASIW. Teczka personalna.

Ks. Jan Bieńkowski, ur. 30 IX 1920 r. w Pleszewie, pierwsze śluby zakonne złożył w 21 VIII 1938 r. Czerwińsku, święcenia kapł. przyjął 27 V 1945 r. w Krakowie. Por. L. K a l i Ń s k i. *Rodzina salezjańska w Polsce*. Warszawa 1988 s. 173.

³⁸ ADK. Teczka: Główczyce. Spis inwentarza beneficjalnego z 1946 i 1949 r.; Kronika parafii Główczyce; Relacja ks. J. Walawskiego spisana na drodze wywiadu. Łódź 10 VII 1987.

Ks. Zygmunt Kęsy, ur. 2 VIII 1913 r. w Linden (Westfalia), zm. 11 VII 1994 r. w Rumi. Now. odbył w Czerwińsku 1932/1933 r., wyświęcony na kapł. 11 VI 1944 r. w Krakowie. Był prob. w Główczych k. Słupska (1950-1959) i w Białej k. Piły (1959-1969). ASIW. Teczka: Wspomnienia Pośmiertne K-O. Ks. Jerzy Worek. List pośmiertny o śp. ks. Zygmuncie Kęsym.

³⁹ ASIW. Teczka: Spis Placówek i Współbraci 1946-1963; *Elenco Generale 1946-1970*.

⁴⁰ Inspektor podczas podróży do Wrocławia tłumaczył ks. Świdzie, że odmówił ks. Milikowi przyjęcia trzech propozycji: prowadzenia małego seminarium duchownego z powodu niepokonalnych trudności, objęcia zniszczonego kościoła wrocławskiego Matki Bożej na Piasku z racji braku zaplecza parafialnego, odbudowy świątyni św. Wojciecha. Przyjęcia czwartej propozycji, tj. obsługi dekanatu lubińskiego, choć znajdującego się w najbardziej opuszczonej i najbiedniejszej części diecezji, nie wypadało odmówić. Por. A. Ś w i d a. *Okruchy własnych wspomnień*. Łódź 1985 s. 76 (mps).

zатorem Ośrodka Lubińskiego został ks. Andrzej Świda. Po usunięciu administratora apostolskiego z Wrocławia (26 I 1951) ks. Świda w imieniu duchowieństwa trzech dekanatów: legnickiego, lubińskiego i średzkiego pojechał do prymasa Polski abpa Stefana Wyszyńskiego po instrukcje. Otrzymał polecenie nakłonienia wikariusza kapitulnego ks. Kazimierza Lagosza do podporządkowania się prymasowi, nawet „kosztem konsekwencji osobistych”. Z podobną misją do Warszawy udał się także inny salezjanin, ks. Józef Nęcek⁴¹, proboszcz parafii Najświętszego Serca Jezusa we Wrocławiu. Przywiózł on list od abpa Wyszyńskiego do ks. Lagosza. Księża z dekanatu lubińskiego nie brali udziału w żadnych zjazdach organizowanych przez władze państwowe i partyjne w celu skłócenia duchowieństwa z episkopatem. Postępowanie tych duchownych współpracownicy wikariusza kapitulnego nazwali „secesją legnicko-lubińską”. W ramach represji 4 lutego 1953 r. ks. Lagosz zlikwidował dekanat lubiński, a 17 listopada tego roku eksmitowano ks. Świdę z Dolnego Śląska. Ks. Szczepan Czerw, jako „nierozważny”, musiał w czerwcu 1951 r. opuścić parafię Szklary Górne. Na jego miejsce przyszedł ks. Jan Duniec, były dziekan z Twardogóry⁴². Wybiórczo podane przykłady ilustrują proces czy motywy przejmowania przez salezjanów zorganizowanych placówek duszpasterskich oraz wierne trwanie przy kanonicznych władzach kościelnych.

Ważnym motywem pójścia salezjanów na Ziemię Odzyskane było pozbanienie przez władze komunistyczne zakonów – w tym Towarzystwo Salezjańskie – możliwości spełniania swego posłannictwa. W miarę zamykania szkół i zakładów wychowawczych następowało systematyczne przesuwanie współbraci do duszpasterstwa parafialnego na Ziemiach Zachodnich i Północnych. Każdego roku przybywało po kilka parafii: 1949 – 8, 1950 – 7, 1951 –

⁴¹ Ks. Józef Nęcek, ur. w Jeleniu (pow. Chorzów), zm. 24 VII 1982 r. w Kopcu. Now. odbył i pierwsze śluby zakonne złożył 28 VII 1921 r. w Kleczy Dolnej, wyświęcony na kapł. 3 VIII 1930 r. w Krakowie. W latach 1947-1957 pracował we Wrocławiu, a następnie przez sześć lat był inspektorem prowincji św. Jacka (krakowskiej). Por. Ś w i d a. *Towarzystwo Salezjańskie. Rys historyczny* s. 257.

⁴² Ks. Świda odmówił udziału w zjeździe dziekanów, który odbył się 6 lutego 1951 r. w auli WSD we Wrocławiu. W liście do ks. Lagosza zazaczył, że oczekuje na urzędową wiadomość popartą prymasowską powagą, by okazać należną obediencję. Po informacji abpa S. Wyszyńskiego z 8 lutego o udzieleniu jurysdykcji nowym rządcom na Ziemiach Zachodnich dziekan lubiński 23 lutego wysłał wikariuszowi kapitulnemu krótkie gratulacje wraz z wyrazami szacunku i zaufania. Por. ASIW. Teczka personalna ks. A. Świdy; Ś l ó s a r c z y k. *Historia prowincji* t. 6 s. 216, 724; Ś w i d a. *Okruchy własnych wspomnień* s. 84-86; t e n ż e. *Inspektorzy polskich prowincji salezjańskich* cz. 4 s. 26.

Ks. Szczepan Czerw, ur. 4 X 1903 r. w Chorzeli k. Mielca, zm. 16 I 1968 r. w Zamościu. Pierwsze śluby zakonne złożył 16 VII 1930 r. w Czerwińsku, a święcenia kapł. przyjął 15 I 1939 r. w Krakowie. ASIW. Teczka: Zmarli Salezjanie.

7, 1952 – 9, 1953 – 2. W latach 1953-1956 rozwój duszpasterstwa salezjańskiego przeżywał pewien zastój z powodu dekretu Rady Państwa z 9 lutego 1953 r. „o tworzeniu, obsadzaniu i znoszeniu duchownych stanowisk kościelnych”⁴³ Mimo tych rozporządzeń powiększała się liczba placówek duszpasterskich przez wydzielanie z przyjętych już ośrodków samodzielnych wikariatów, a nawet parafii (z Sępopola – Lipica, Lwowiec, Smolnica [parafia diecezjalna], z Dębna – Sarbinowo, Boleszkowice, Warnice oraz parafie diecezjalne Cychry, Smolnica, z Głównyc – Cecenowo, Stowięcino, z Piły – Stobno, z Czaplinka – Siemczyno, z Kobylnicy – Kwakowo itd.)⁴⁴ Na pewno było to z korzyścią dla wiernych, ale ze szkodą dla życia wspólnotowego.

Duszpasterstwo parafialne, które nie było do tej pory pierwszorzędnym dla salezjanów polem pracy, teraz stało się zasadniczym. Razem ze zmianą ukierunkowania Zgromadzenia w Polsce coraz większa liczba współbraci była kierowana na Ziemię Zachodnie i Północne. W 1946 r. pracowało tam 20 księży, w 1950 – 62, w 1965 – 188, w 1970 – 225 kapłanów w 67 parafiach, co stanowiło 35,5% stanu personalnego salezjanów polskich. Dodatkowo 28 współbraci było zaangażowanych przy parafiach prowadzonych przez księży diecezjalnych⁴⁵ Do pracy na Ziemiach Odzyskanych szli przeważnie księża młodzi i pełni sił. Do wyjątków należeli ks. Stanisław Pływaczyk czy ks. Michał Hrachol⁴⁶, kapłani już starsi, ale oni pracowali w administracji gorzowskiej

---

⁴³ Po „odwilży październikowej” na nowo uregulowano kontrowersyjny problem wpływu państwa na mianowanie proboszczów. Pierwsze rozporządzenie z 9 II 1953 r. zostało złagodzzone nowym Dekretem Rady Państwa z 31 XII 1956 r. o organizowaniu i obsadzaniu stanowisk kościelnych. Por. H. Miśtał. *Polskie prawo wyznaniowe*. Lublin 1996 s. 234, 245; ASIW. Teczka: Spis Placówek i Współbraci 1946-1963. W zamian za szybkie przekazanie diecezji kościoła i klasztoru w Gościkowie-Paradyżu na WSD wikariusz kapitulny ks. Tadeusz Załuczowski przekazał w 1952 r. salezjanom sześć parafii (Informacja ustna od sekretarza inspektora ks. W. Szulejki. Debrzno 4 XI 1987 r.).

⁴⁴ Por. K a l i Ń s k i. *Rodzina salezjańska w Polsce; Schematyzm Administracji Apostolskiej Kamińskiej, Lubuskiej i Prałatury Piłskiej*. Gorzów 1949; *Rocznik Ordynariatu Śląska Opolskiego 1953*. Opole 1953; *Schematyzm Archidiecezji Wrocławskiej 1964*. Wrocław 1964; *Schematyzm Diecezji Gorzowskiej 1969*. Gorzów 1969; *Schematyzm Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej 1982*. Koszalin 1982; *Diecezja Szczecińsko-Kamińska*. Szczecin 1984; *Rocznik Diecezji Warmińskiej 1985*. Olsztyn 1985.

⁴⁵ Por. ASIW. Teczka: Wykaz Placówek i Współbraci 1946-1963; *Wykaz placówek i współbraci polskich inspektorii Towarzystwa Salezjańskiego 1973/1974*. Kraków-Łódź 1973; S. S t y r - n a. *Zgromadzenie Salezjańskie w Polsce w poszukiwaniu form odpowiedzi na zapotrzebowania wychowawcze i duszpasterskie w latach 1898-1974*. W: *75 lat działalności salezjanów w Polsce* s. 23-25; A. Ś w i d a. *Salezjańskie duszpasterstwo na ziemiach zachodnich i północnych 1945-1970*. W: *75 lat działalności salezjanów w Polsce* s. 60-64.

⁴⁶ Ks. Stanisław Pływaczyk, ur. 11 XI 1880 r. w Jedlcu k. Jarocina, zm. 4 XII 1969 r. w Kopcu. Pierwsze śluby zakonne złożył 5 X 1899 r. w Foglizzo (Włochy), święcenia kapł. przyjął

tylko jeden rok. Warunki, w jakich żyli i pracowali salezjanie na Ziemiach Zachodnich i Północnych, domagały się ludzi młodych i pełnych zapału, ale mających pewne doświadczenie duszpasterskie. Spośród współbraci, którzy poszli tam jako pierwsi, pewien staż pracy parafialnej mieli głównie ci księża, którzy podczas okupacji byli zaangażowani duszpastersko w archidiecezji wileńskiej i lwowskiej (ks. W. Raducha, ks. W. Rybicki, ks. J. Wróbel, ks. R. Dola). Do ich grona mogli dołączyć ks. Stefan Blezień i ks. Franciszek Krajewski. Mimo młodego wieku i krótkiego stażu pracy dużą dojrzałością duszpasterską wykazali się także inni salezjanie (m.in. ks. A. Łądwik, ks. J. Nęcek, ks. B. Zawada). Przełożeni z domu generalnego w Turynie pracę parafialną traktowali jako okresową pomoc diecezjom. Znalazło to potwierdzenie w *Elenco Generale*, w którym aż do 1970 r. placówki ściśle duszpasterskie na Ziemiach Zachodnich określano jako „parafie obsługiwane czasowo”⁴⁷ Ten rodzaj apostołstwa traktowano jako możliwość „czasowego przetrwania” do lepszych czasów. Poważnym wyzwaniem dla salezjanów w powojennej rzeczywistości był problem zachowania własnej tożsamości. Szczególnie na terenie diecezji warmińskiej musieli oni wobec władz świeckich wprost ukrywać swoją przynależność zakonną⁴⁸ W trudnych warunkach współbracia usiłowali pracować zgodnie z wytycznymi św. Jana Bosco i ukierunkowywali się na pracę młodzieżową w parafiach (katechizacja, bielanki, schola, jasełka, duszpasterstwo powołaniowe). Dwaj byli więźniowie obozów koncentracyjnych: ks. Wiktor Jacewicz i ks. Jan Woś⁴⁹, pracujący na terenie Ordynariatu Gorzowskiego,

---

1 VII 1906 r. we Lwowie. W 1926 r. został przełożonym nowo utworzonej wizytatorii, a następnie inspektorii węgierskiej. W latach 1933-1940 był inspektorem prowincji św. Stanisława Kostki. Por. Ś w i d a. *Inspektorzy polskich prowincji salezjańskich cz. 2* s. 10-44.

Ks. Michał Hrańchol, ur. 5 IX 1884 r. w Tuligłowach (diec. przemyska), zm. 16 III 1969 r. w Czaplinku. Now. odbył w Radnej 1914/1915 r., wyświęcony na kapł. 1 VII 1923 r. w Poznaniu. W 1946/1947 r. pracował w par. Banie, a w latach 1948-1952 był spowiednikiem i nauczycielem w Małym Seminarium we Fromborku. ASIW. Teczka personalna.

⁴⁷ P i e t r z y k o w s k i. *Obecność salezjanów inspektorii św. Stanisława Kostki na Ziemiach Odzyskanych* s. 253; *Elenco Generale della Società S. Francesco di Sales* (Torino 1946-1970) podaje najpierw domy zakonne, a oddzielnie „Parrocchie accettate temporaneamente”

⁴⁸ W Archiwum Kurii Archidiecezji Warmińskiej znajdują się nawet fikcyjne prośby o eksklaustrację, chociaż żaden z salezjanów z tego powodu nie wystąpił ze Zgromadzenia.

⁴⁹ Ks. Wiktor Jacewicz, ur. 26 X 1909 r. w Petersburgu, zm. 14 IV 1985 r. we Włocławku. Now. odbył w Czerwińsku w r. 1933/1934, święcenia kapł. przyjął 29 VI 1947 r. w Krakowie. Aresztowany 8 IV 1940 r. w Płocku i osadzony w obozie w Działdowie, od 18 IV 1940 do 29 IV 1945 r. przebywał w obozach koncentracyjnych w Dachau, Gusen, Dachau. W latach 1956-1970 był prob. w Różańsku k. Dębna, a w latach 1971-1975 prob. w Kaławie. Por. *Martyrologium* z. 5 s. 165; ASIW. Teczka: Zmarli salezjanie polscy.

Ks. Jan Woś, ur. 21 I 1899 w Hamborn-Brückhausen (Nadrenia), zm. 10 IV 1973 r. w Ło-

zajmowali się dodatkowo gromadzeniem dokumentacji na temat prześladowania duchowieństwa polskiego podczas drugiej wojny światowej. Wyniki ich badań ukazały się drukiem w pięciu zeszytach, obejmujących 2653 stron (*Martyrologium Polskiego Duchowieństwa Katolickiego pod okupacją hitlerowską w latach 1939-1945. Z. 1-5. Warszawa 1977-1981*).

Przełożeni inspektorii polskich podtrzymywali łączność między salezjanami, tworząc ośrodki na wzór twardogórskiego. Większe parafie miejskie stanowiły centra dla współbraci pracujących na małych i pojedynczych wiejskich placówkach duszpasterskich. Ponieważ kontakty z domem generalnym były niemożliwe, dlatego też inspektorzy zakładali regularne domy zakonne na podstawie pozwoleń otrzymywanych od prymasa Polski. Trzy pierwsze kanoniczne wspólnoty zakonne powstały już 11 lutego 1947 r. w Twardogórze i Wrocławiu (Chrystusa Króla oraz Najświętszego Serca Jezusa). Kolejne regularne domy w południowej inspektorii utworzono 24 stycznia 1951 r. w Lubiniu i w Środzie Śląskiej. W inspektorii północnej podobne domy zorganizowano dopiero 29 marca 1952 r. w Słupsku i w Dębnie Lubuskim⁵⁰. Analogiczną rolę pełniły także placówki w Pile, Fromborku, Szczecinie, mimo że tym ośrodkom do lat siedemdziesiątych nie przewodniczyli kanoniczni dyrektorzy. Ks. Świda w swoich wspomnieniach pozostawił relację z praktykowania życia wspólnego przez salezjanów dekanatu lubińskiego. Zgodnie z konstytucjami współbracia regularnie spotykali się na skupieniach miesięcznych, oficjalnie odnotowywanych w Kurii. Natomiast wolne środy przeznaczono na wzajemne wizyty towarzyskie, podczas których planowano i ustalano wspólne plany pracy⁵¹. Po uzyskaniu przez Kościół prawa własności na Ziemiach Odzyskanych (1971) w większych parafiach miejskich i wiejskich erygowano regularne domy zakonne⁵². Na tych terenach powstały dwie inspektorie (1980): św. Wojciecha z siedzibą w Pile i św. Jana Bosco we Wrocławiu⁵³. Salezjanie zbudowali kilka

---

dzi. Now. odbył w Pleszowie k. Krakowa 1916/1917, święcenia kapł. przyjął 10 VII 1927 r. w Turynie. Aresztowany 9 II 1940 r. w Sokołowie Podlaskim i więziony w Siedlcach i w Warszawie, od 21 IX 1940 do 29 IV 1945 w obozach koncentracyjnych w Oświęcimiu i w Dachau. W latach 1947-1952 dyr. w Gościkowie-Paradyżu i prob. w Jordanowie, 1952-1957 prob. w Debrznie, 1966-1973 w Siemczynie k. Czaplinka. Por. *Martyrologium* z. 5 s. 159; ASIW. Teczka personalna.

⁵⁰ Por. Szkic konferencji prymasa Hlonda wygłoszonej na Jasnej Górze. AH t. 3 cz. 3 s. 20-25; *Elenco Generale* 1953; ASIP. Teczka: Dębno. Dekret prymasa Polski S. Wyszyńskiego z 29 III 1952 nr 2141/52/P.

⁵¹ Por. Ś w i d a. *Okruchy własnych wspomnień* s. 86.

⁵² Ustawa z 23 IV 1971 r. o przejściu na osoby prawne Kościoła rzymskokatolickiego oraz innych Kościołów i związków wyznaniowych niektórych nieruchomości, położonych na Ziemiach Zachodnich i Północnych (Dz.U. nr 16 poz. 156).

⁵³ ASIW. Teczka: Podział inspektorii polskich 1979-1980. Dekret erekcji inspektorii sale-

nowych świątyń parafialnych: w Wielgowie, Wrocławiu, Słupsku, Ełku, i kilkanaście filialnych. Przy okazji należy uwzględnić odbudowę zrujnowanych kościołów, np. w Nawodnej, Grzybnie, Ostródzie, Smolnicy), odbudowę budynków zniszczonych i wyszabrowanych oraz adaptację obiektów poewangelickich do potrzeb kultu katolickiego. Ewidentną pomoc dla Kościołów lokalnych widzimy na przykładzie Piły (1982) i Szczecina (1992). Na podstawie umów z biskupami po wydzieleniu nowych jednostek duszpasterskich z parafii macierzystych salezjanie zbudowali kościoły, plebanie i przekazali je diecezjom⁵⁴ W dwóch sanktuariach maryjnych doprowadzono do koronacji papieskimi koronami: Piety w Skrzatuszu (18 IX 1988) i Figury Matki Bożej Wspomożycielki Wiernych w Twardogórze (24 IX 1995)⁵⁵ W latach osiemdziesiątych, kiedy poszczególne Kościoły lokalne osiągnęły zadowalający stan liczbowy księży, salezjanie rozpoczęli proces oddawania diecezjom małych parafii. Inspektorzy z Wrocławia (ks. Adam Śmigielski i ks. Stanisław Semik)⁵⁶ do 1993 r. wycofali współbraci z 21 placówek duszpasterskich. Podobnie inspektorat pilska zrezygnowała już z obsługi piętnastu parafii. Nieco inaczej sytuacja przedstawia się w prowincji warszawskiej. Oddała ona jedną parafię diecezji warmińskiej, ale za to przyjęła cztery nowe, w tym trzy z obowiązkiem wybudowania świątyń⁵⁷ Zmiana systemu rządów w Polsce po upadku komunizmu (1989) umożliwiła salezjanom powolny powrót do działalności szkolno-wychowawczej. Tak więc posłannictwo to może być realizowane dopiero po pięćdziesięciu latach. Na bazie duszpasterstwa parafialnego na Ziemiach Odzyskanych powstają typowe dzieła młodzieżowe, jak szkoła muzyczna, licea, gimnazja, szkoły zawodowe (Szczecin 1, Szczecin 2, Lubin, Ostróda, Wrocław – św. Michał, Tarnowskie Góry, bursy: Wrocław, Lubin, Dom Dziecka – Kiel-

---

zjańskiej pod wezwaniem św. Jana Bosko z siedzibą we Wrocławiu. 16 XII 1979 r. L. dz. 9/80: Dekret erekcji inspektorii salezjańskiej pod wezwaniem św. Wojciecha z siedzibą w Pile. 16 XII 1979 r. L. dz. 10/80. Wydany przez księdza generała Idziego Vigano.

⁵⁴ *Elenco Generale 1985-1997*; Relacja ustna ks. S. Semika spisana w drodze wywiadu. Kraków 20 I 2000.

⁵⁵ *Program Uroczystości Koronacyjnej Figury Matki Bożej Bolesnej w Skrzatuszu 17-18 IX 1988*. Komunikaty. Inspektorat Towarzystwa Salezjańskiego w Warszawie. Wrzesień 1988 s. 6; *Koronacja Wspomożycielki Twardogórskiej. Program Koronacji*. „Biuletyn Salezjański” 50:1995 nr 377-378 s. 23-24.

⁵⁶ Ks. Adam Śmigielski, ur. 24 XII 1933 r. w Przemyślu, pierwsze śluby zakonne złożył 2 IX 1952 r. w Kopcu, święcenia kapł. przyjął 30 VI 1957 r. w Lublinie. W latach 1986-1992 był inspektorem prowincji św. Jana Bosco we Wrocławiu.

Ks. Stanisław Semik, ur. 5 V 1944 r. w Suchej Beskidzkiej, now. odbył w Kopcu 1960/1961, wyświęcony na kapł. 14 VI 1970 r. w Krakowie. W latach 1992-1998 był inspektorem we Wrocławiu. Por. K a l i n s k i. *Rodzina salezjańska w Polsce* s. 381-382.

⁵⁷ *Elenco Generale 1993-1998*.

czew, Ośrodek Wychowawczy – Trzciniec)⁵⁸ Nie oznacza to wcale zatrzymania procesu rozwoju placówek duszpasterskich. W latach dziewięćdziesiątych podjęto się zorganizowania parafii razem z budową kościołów w Pile, Wałdowie koło Ostródy i Olsztynie.

Początkowe opóźnienie zaangażowania się salezjanów w duszpasterstwie na Ziemiach Zachodnich i Północnych stosunkowo szybko zostało wyrównane przez kierowanie tam coraz liczniejszego personelu i przyjmowanie kolejnych parafii. Szybko synowie ks. Bosco wyprzedzili pod względem liczba księży i obsługiwanych placówek inne zakony i zgromadzenia zakonne⁵⁹ Z perspektywy lat można zaobserwować, że nie była to tylko sama pomoc potrzebującym diecezjom, ale także rozwój Towarzystwa Salezjańskiego na tamtych terenach.

BIBLIOGRAFIA

1. Źródła archiwalne

ADG (Archiwum Diecezji Gorzowskiej).
ADK (Archiwum Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej).
AKDG (Archiwum Kurii Diecezji Gorzowskiej).
AKDW (Archiwum Kurii Diecezji Warmińskiej).
ASIP (Archiwum Salezjańskie Inspektorii Pilskiej).
ASIW (Archiwum Salezjańskie Inspektorii Warszawskiej).

2. Źródła drukowane

„Atti del Capitolo Superiore” 39:1958 nr 203 s. 44-47.
Elenco Generale della Società S. Francesco di Sales. Torino 1946-1970.
Konstytucje i Regulaminy Towarzystwa św. Franciszka Salezego. Łódź 1972.
Specjalna Kapituła Generalna XX Towarzystwa Salezjańskiego. Cz. 2. Rzym 1972.
Ustawy Towarzystwa św. Franciszka Salezego. Warszawa 1925.
XVIII Kapituła Generalna. Turyn 1958.

---

⁵⁸ *Towarzystwo św. Franciszka Salezego Inspektorii św. Jana Bosko. Elenco 1999-2000*. Wrocław. *Wykaz Placówek i Współbraci Polskich Prowincji Towarzystwa Salezjańskiego 1998/99*. Kraków 1998.

⁵⁹ Por. „*Nasza Przeszłość*” 22:1965 (cały tom poświęcony Ziemiom Odzyskanym).

3. Opracowania

- C e r a i a E.: *Annuali della Società Salesiana*. Vol. 1. Torino 1941.
- Diecezja Szczecińsko-Kamińska. Szczecin 1984.
- D u d e k A.: *Państwo i Kościół w Polsce 1945-1970*. Kraków 1995.
- J a c e w i c z W.: *Męczeństwo salezjanów polskich w czasie okupacji hitlerowskiej 1939-1945*. W: *75 lat działalności salezjanów w Polsce*. Księga Pamiątkowa. Red. R. Popowski, S. Wilk, M. Lewko. Łódź-Kraków 1974.
- K a l i Ń s k i L.: *Rodzina salezjańska w Polsce*. Warszawa 1988.
- K a s z y c k i H.: *Salezjański zakład wychowawczy we Fromborku w latach 1946-1952*. Lublin 1993 (mps).
- K a w a l e c J.: *Sanktuarium Matki Bożej Wspomożenia Wiernych w Twardogórze*. Twardogóra 1995.
- Koronacja Wspomożycielki Twardogórskiej. Program Koronacji. „Biuletyn Salezjański” 50:1995 nr 377-378 s. 23-24.
- K o s i Ń s k i S.: *Czy kardynał Hlond „nadużył” papieskich uprawnień*. „Chrześcijanin w świecie” 11:1979 nr 9 s. 19-35.
- K o w a l i k J.: *Polityka władz PRL wobec zakonów*. „Chrześcijanin w świecie” 1994 nr 1(196) s. 136-157.
- K r ę t o s z J.: *Prymas Polski August Hlond – twórca polskiej organizacji kościelnej na Ziemiach Zachodnich i Północnych po II wojnie światowej*. W: *Ksiądz Kardynał Dr August Hlond Prymas Polski. Działalność i Dzieła. Materiały Posesyjne*. Katowice 1998 s. 63-77.
- L e m o y n e G., A m a d e i A., C e r i a E.: *Memorie Biografiche di Don Giovanni Bosco*. Vol. 12. Torino 1931.
- M i s z t a l H.: *Polskie prawo wyznaniowe*. Lublin 1996. *Nekrolog salezjanów polskich 1891-1976*. Kraków-Łódź 1976.
- P i e t r z a k J.: *Działalność kardynała Augusta Hlonda jako wysłannika papieskiego na Ziemiach Odzyskanych w 1945 r.* „Nasza Przeszłość” 42: 1974 s. 195-243.
- P i e t r z y k o w s k i J.: *Obecność salezjanów inspektorii św. Stanisława Kostki na Ziemiach Odzyskanych w latach 1945-1952*. Kutno 1990.
- Program Uroczystości Koronacyjnej Figury Matki Bożej Bolesnej w Skrzatuszu 17-18 IX 1988. Komunikaty. Inspektorat Towarzystwa Salezjańskiego w Warszawie. Wrzesień 1988.
- R a c h w a ł A.: *Salezjanie*. W: *Diecezja przemyska w latach 1939-1945*. T. 3: *Zakony*. Red. J. Barus, J. Musiał. Przemysł 1990 s. 549-556.
- Rocznik Diecezji Warmińskiej 1985. Olsztyn 1985. Rocznik Ordynariatu Śląska Opolskiego 1953. Opole 1953.
- R o z n e r S., Ż u r e k W.: *Salezjanie we Lwowie w latach 1934-1945*. „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 68:1997 s. 357-463.
- Schematyzm Administracji Apostolskiej Kamińskiej, Lubuskiej i Prałatury Pilskiej. Gorzów 1949.
- Schematyzm Archidiecezji Gdańskiej. Gdańsk 1996.
- Schematyzm Archidiecezji Wrocławskiej 1964. Wrocław 1964.
- Schematyzm Diecezji Gorzowskiej 1969. Gorzów 1969.
- Schematyzm Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej 1982. Koszalin 1982.
- S i t e k A.: *Przejmowanie kościołów ewangelickich przez katolików na Śląsku Opolskim po II wojnie światowej*. Opole 1985.
- S t y r n a S.: *Zgromadzenie Salezjańskie w Polsce w poszukiwaniu form odpowiedzi na zapotrzebowania wychowawcze i duszpasterskie w latach 1898-1974*. W: *75 lat działalności salezjanów w Polsce*. Księga Pamiątkowa. Red. R. Popowski, S. Wilk, M. Lewko. Łódź-Kraków 1974 s. 11-36.

- S z c z u d ł o w s k i P.: Kościół katolicki wobec poewangelickich świątyń w Gdańsku. „Nasza Przeszłość” 84:1995 s. 257-301.
- Ś l ó s a r c z y k J.: Historia prowincji św. Jacka Towarzystwa Salezjańskiego w Polsce. T. 7. Pogrzebień 1969 (mps).
- Ś w i d a A.: Inspektorzy polskich prowincji salezjańskich. Cz. 1-4. Warszawa 1989-1991.
- Ś w i d a A.: Salezjańskie duszpasterstwo na ziemiach zachodnich i północnych 1945-1970. W: 75 lat działalności salezjanów w Polsce. Księga Pamiątkowa. Red. R. Popowski, S. Wilk, M. Lewko. Łódź-Kraków 1974 s. 59-76.
- Ś w i d a A.: Szkolnictwo salezjańskie w Polsce (zarys). W: 75 lat działalności salezjanów w Polsce. Księga Pamiątkowa. Red. R. Popowski, S. Wilk, M. Lewko. Łódź-Kraków 1974 s. 37-58.
- Ś w i d a A.: Towarzystwo Salezjańskie. Rys historyczny. Kraków 1984.
- Towarzystwo św. Franciszka Salezego Inspektoriat św. Jana Bosko. Elenco 1999-2000. Wrocław 1999.
- W i l k S.: Il cardinale August Hlond organizzatore della vita ecclesiastica in Polonia. W: Il cardinale August J. Hlond Primate di Polonia (1881-1948). Red. S. Zimniak. Roma 1999 s. 75-86.
- W i l k S.: Salezjanie. W: Życie religijne pod okupacją hitlerowską 1939-1945. Red. Z. Zieliński. Warszawa 1982 s. 722-747.
- Wykaz placówek i współbraci 1981/1982. Kraków 1981.
- Wykaz Placówek i Współbraci Polskich Prowincji Towarzystwa Salezjańskiego 1998/99. Kraków 1998.
- Z i e l i ń s k i Z.: Między rzeczywistością a legendą (Na marginesie książki Franza Scholza pt. Zwischen Staatsrason und Evangelium. Kardinal Hlond und die Tragödie der ostdeutschen Diözesen. Frankfurt (M. 1988). „Więź” 1989 nr 6 s. 73-90.
- Z i m n i a k S.: Parafia św. Michała. 40 lat pracy we Wrocławiu. „Biuletyn Salezjański. Nostra” 43:1988 nr 288 s. 34-40.
- Z i m n i a k S.: Salesiani di don Bosco nella Małopolska (1892-1919). W: Kościół na drogach historii. Księga jubileuszowa dedykowana Księdzu Profesorowi Doktorowi Tadeuszowi Śliwie. Red. J. Wołczański. Lwów-Kraków 1999 s. 123-157.
- Ż u r e k W.: Jeńcy na wolności. Salezjanie na terenach byłego ZSRR po drugiej wojnie światowej. Kraków 1998.
- Ż u r e k W.: Salezjańskie szkolnictwo ponadpodstawowe w Polsce 1900-1963. Lublin 1996.

SALESIANS IN POLISH WEST AND NORTH TERRITORIES
IN THE YEARS 1945-2000
SERVICE TO LOCAL CHURCHES
AND THE CARRYING OUT OF THEIR OWN MISSION

S u m m a r y

Initially, Salesians worked within non-parochial structures. They worked with adolescents by running oratories, vocational schools, orphanages, lower theological seminaries etc. Article 10 of their Constitutions, binding until 1972, issued an explicit warning: "in principle, parishes should not be accepted." When diocesan bishops in Polish territories put Salesians in charge of charitable work, they often made their decision dependent on whether the sons of Fr. Bosco would take pastoral care. Until the outbreak of World War Two they had run 14 parishes. When the state borders and the system had changed (1945), the priests from the Salesian Society committed themselves in pastoral care in the West and North Territories. The reasons for their decision were the following: 1) particular Apostolic Administrators asked them and insisted on them to do that, 2) in the search for new didactic-formative posts, 3) such was the appeal issued by Primate Hlond of 5th December, 1945, 4) some friars took their own initiatives, 5) this was necessary due to circumstances when the state had abolished traditional forms of their activity. In relation with an insufficient number of the diocesan clergy, the main task was to replace them. A geographic network of parishes which were taken over by Salesians proves that their superiors had a concrete plan in mind, something that would help avoid too much dispersion. In 1970 225 priests worked in 67 pastoral posts. After the Church had obtained the rights of property (1971) in the Regained Territories, regular religious houses were erected in bigger parishes. On the grounds of the parochial pastoral care at that time, two new Salesian inspectorates were founded. The fall of communism (1989) in Poland made it possible for Salesians to organize educative-formative centres in the Western Territories.

Translated by Jan Kłós

Słowa kluczowe: Kościół na polskich Ziemiach Północnych i Zachodnich, struktury duszpasterskie, dzieje salezjanów, historia Polski po 1945 r.

Key words: the Church in Polish Northern and Western Territories, pastoral structures, history of Salesians, history of Poland after 1945.